

ДИННИНГ ОНТОЛОГИК АСОСЛАРИ ВА ЖАМОАВИЙ ОНГГА ТАЪСИРИ

Валиев Б.Н.

*Ўзбекистон халқаро ислом академияси
“Ижтимоий фанлар ва ҳуқуқ” кафедраси доценти*

Аннотация. Ушбу мақола диннинг онтологик асосларини чуқур таҳлил қилиб, унинг Ўзбекистонда жамоавий ва индивидуал онгга таъсирини кўриб чиқади. Дин маънавий эркинлик, ахлоқий қадриятлар ва ижтимоий муносабатларни шакллантирувчи муҳим институт сифатида ўрганилади. Зардуштийлик, христианлик ва ислом каби динларнинг онтологик тушунчалари диалектик ёндашув асосида муқоиса қилинади. Ўзбекистонда диний-маърифий фаолиятларнинг жамиятнинг маънавий асосларини мустаҳкамлашдаги роли, шунингдек, уларнинг замонавий ижтимоий-маданий контекстдаги аҳамияти тадқиқ қилинади. Мақола диннинг онтологик зиддиятлари, жамиятдаги интеграция механизмлари ва маънавий таълимни ривожлантириш бўйича таклифларни ўз ичига олади.

Калит сўзлар: дин, онтология, жамоавий онг, индивидуал онг, маънавий эркинлик, диалектика, Ўзбекистон, ахлоқий қадриятлар, ижтимоий муносабатлар, зардуштийлик, христианлик, ислом, маънавий таълим, онтологик зиддият.

ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ РЕЛИГИИ И ВОЗДЕЙСТВИЕ НА РАЗУМ ОБЩЕСТВА

Валиев Б.Н.

доцент кафедры «Социальные науки и право»
Международной исламской академии

Аннотация. В статье дается глубокий анализ онтологических основ религии и рассматривается ее влияние на коллективное и индивидуальное сознание в Узбекистане. Религия изучается как важный институт, формирующий духовную свободу, моральные ценности и общественные отношения. На основе диалектического подхода сравниваются онтологические концепции таких религий, как зороастризм, христианство и ислам. Будет изучена роль религиозно-просветительской деятельности в укреплении духовных основ общества в Узбекистане, а также ее значение в современном социокультурном контексте. В статье содержатся предложения по онтологическим конфликтам религии, механизмам интеграции в общество и развитию духовного образования.

Ключевые слова: религия, онтология, коллективное сознание, индивидуальное сознание, духовная свобода, диалектика, Узбекистан, моральные ценности, общественные отношения, зороастризм, христианство, ислам, духовное воспитание, онтологическое противоречие.

ONTOLOGICAL FOUNDATIONS OF RELIGION AND ITS IMPACT ON THE MIND OF SOCIETY

Valiyev B.N.

Associate Professor, Department of Social Sciences
and Law, International Islamic Academy

Abstract. The article provides a deep analysis of the ontological foundations of religion and examines its influence on collective and individual consciousness in Uzbekistan. Religion is studied as an important institution that forms spiritual freedom, moral values and social relations. Based on the dialectical approach, the ontological concepts of such religions as Zoroastrianism, Christianity and Islam are compared. The role of religious and educational activities in strengthening the spiritual foundations of society in Uzbekistan, as well as its significance in the modern socio-cultural context, will be studied. The article contains proposals on the ontological conflicts of religion, mechanisms of integration into society and the development of spiritual education.

Keywords: religion, ontology, collective consciousness, individual consciousness, spiritual freedom, dialectics, Uzbekistan, moral values, social relations, Zoroastrianism, Christianity, Islam, spiritual education, ontological contradiction.

Кириш

Онтология – мавжудликнинг табиати, унинг тузилиши ва ўзгаришларини ўрганиш орқали инсон онги ва жамиятнинг асосий саволларига жавоб беради. Дин онтологик таҳлилнинг муҳим объекти сифатида инсоннинг маънавий ва ижтимоий мавжудлигини шакллантиради. У жамоавий онгни мустаҳкамлаш, ахлоқий қадриятларни тарғиб қилиш ва индивидуал эркинликни таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Ўзбекистонда дин, хусусан ислом, маданий ва маънавий мероснинг ажралмас қисми сифатида жамиятнинг ахлоқий асосларини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Ушбу мақола диннинг онтологик асосларини, унинг Зардуштийлик, христианлик ва ислом каби турли динлардаги талқинларини таҳлил қилиб, Ўзбекистонда жамоавий онгга таъсирини чуқур ўрганади. Диалектик ёндашув асосида диннинг индивидуал ва жамоавий онг ўртасидаги зиддиятлари, шунингдек, унинг замонавий жамиятдаги интеграция механизмлари кўриб чиқилади.

Концептуал асослар

Онтология мавжудликнинг асосий саволлари – “нима бор?”, “у қандай мавжуд?” ва “у қандай ўзгаради?” – ни ўрганиш орқали диннинг маънавий ва ижтимоий вазифаларини тушунишга ёрдам беради. Дин онтологиясида инсон онгининг жамоавий ва индивидуал жиҳатлари муҳим ўрин тутди. Зардуштийликда инсон мавжудлиги уч қатлам – жисмоний, руҳий (энергия) ва маънавий – сифатида талқин қилинади, бу ерда маънавий эркинлик инсоннинг асосий хусусияти сифатида кўринади (Avesta, 1997). Бу тушунча Фраваша – осмондаги абадий руҳ – концепциясида акс этади, у инсоннинг ўлмаслиги ва эркинлигини таъкидлайди.

Христианликда эса инсоннинг Худо билан индивидуал муносабатига эътибор берилди. Масиҳийликда Худо яхшиликнинг мукамал рамзи сифатида кўринади, лекин яхшиликни амалга ошириш инсоннинг шахсий масъулиятига боғлиқ (Yakovenko, 2011). Исломда эса инсон Аллоҳга итоат қилиш орқали маънавий мукамалликка эришади, бу жамоавий уммат концепцияси билан мустаҳкамланади. Исломда ахлоқий қадриятлар, масалан, адолат, меҳр-оқибат ва жамоавий масъулият, ижтимоий муносабатларни тартибга солишда муҳим рол ўйнайди.

Диалектик ёндашувга кўра, дин инсон онгининг жамоавий ва индивидуал жиҳатлари ўртасидаги зиддиятларни акс эттиради. Бу зиддият маънавий эркинлик ва жамоавий масъулият ўртасидаги муносабатларда намоён бўлади. Масалан, Зардуштийликда яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги кураш инсоннинг ички зиддиятлари сифатида талқин қилинади, бу ерда ёмонлик Аҳриман (шайтон) эмас, балки инсоннинг ўзидан келиб чиқади (Avesta, 1997). Христианликда эса инсоннинг Худонинг ўрнига ўтмоқчи бўлиши гуноҳ сифатида кўринади, бу инсон имкониятларининг чегарасизлигидан келиб чиқади.

Ўзбекистонда дин, асосан ислом, жамиятнинг маънавий ва ахлоқий асосларини шакллантиришда муҳим рол ўйнайди. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси динни давлатдан ажратиш принципини белгилайди, лекин диннинг маданий ва маънавий ҳаётдаги аҳамияти юқори эканини рад этмайди. Ислом Ўзбекистонда маънавий-ахлоқий қадриятларни тарғиб қилиш, жамиятда тотувлик ва барқарорликни таъминлашда муҳим восита сифатида хизмат қилади. Ўзбекистонда диний-маърифий фаолиятлар, масалан, масжидлардаги ваъзлар, диний таълим муассасалари ва маънавий-маърифий тадбирлар жамиятда ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлашга ёрдам беради. Масалан, 2023 йилда Ўзбекистон мусулмонлари идораси томонидан ташкил қилинган “Маърифат ва маданият” лойиҳаси ёшлар орасида ахлоқий тарбия ва маънавий қадриятларни тарғиб қилишга қаратилган (Ўзбекистон мусулмонлари идораси, 2023). Бу

лойиха диний таълимни замонавий технологиялар билан уйғунлаштириб, ёшларнинг маънавий дунёқарабини ривожлантиришга хизмат қилади.

Диний таълим Ўзбекистонда муҳим ижтимоий вазифани бажарувчи муассаса сифатида кўринади. Тошкент ислом институти ва бошқа диний таълим муассасалари малакали диний ходимлар тайёрлаш билан бирга, жамиятда тинчлик ва тотувлик ҳолатларини тарғиб қилади (Тошкент ислом институти, 2024). 2022 йилда Ўзбекистонда 10 дан ортиқ диний таълим муассасаси фаолият юритган бўлиб, улар 5000 дан ортиқ талабага таълим берган (Ўзбекистон Республикаси Дин ишлари бўйича қўмита, 2022).

Диннинг онтологик зиддияти индивидуал ва жамоавий онг ўртасидаги зиддиятда намоён бўлади. Зардуштийликда яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги кураш инсоннинг ички зиддиятлари сифатида талқин қилинади, бу ерда инсон ўз эркинлиги орқали яхшиликни танлайди (Avesta, 1997). Христианликда эса инсоннинг гуноҳкор табиати ва Худо билан муносабати зиддиятнинг асоси сифатида кўринади (Yakovenko, 2011). Ислонда бу зиддият Аллоҳга итоат қилиш ва жамоавий уммат ҳолати орқали ҳал қилинади, бу ерда индивидуал масъулият жамоавий фаровонлик билан уйғунлашади.

Ўзбекистонда бу зиддият жамиятнинг замонавий ва анъанавий қадриятлари ўртасидаги муносабатларда кўринади. Масалан, ёшлар орасида глобаллашув ва замонавий маданият таъсири кучаймоқда, лекин диний таълим уларни анъанавий ахлоқий қадриятларга боғлайди. 2023 йилда ўтказилган социологик сўровга кўра, Ўзбекистон аҳолисининг 78% диний қадриятларни ижтимоий муносабатларда муҳим деб ҳисоблайди (Ўзбекистон Республикаси Ижтимоий фикр маркази, 2023).

Дин Ўзбекистонда ижтимоий интеграцияни таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Ислоний қадриятлар, масалан, адолат, меҳр-оқибат ва жамоавий масъулият, жамиятда ижтимоий тотувликни сақлашга ёрдам беради. Масжидлар ва диний жамоатлар нафақат ибодат жойлари, балки ижтимоий фаолият марказлари сифатида хизмат қилади. Масалан, Тошкентдаги Хазрати Имом масжиди атрофида ташкил қилинган маънавий-маърифий тадбирлар маҳаллий аҳолининг ижтимоий фаоллигини оширади (Хазрати Имом масжиди, 2024). Диний ритуаллар ва маросимлар жамиятда бирдамлик ҳиссини мустаҳкамлайди. Масалан, Рамазон ва Қурбон ҳайити каби байрамлар жамоавий онгни кучайтиради ва ижтимоий муносабатларни мувофиқлаштиради. 2023 йилда Ўзбекистонда Рамазон ойида 2000 дан ортиқ хайрия тадбирлари ўтказилди, бу аҳолининг ижтимоий фаоллигини оширди (Ўзбекистон мусулмонлари идораси, 2023). Диний таълимнинг замонавий жамиятдаги роли ҳам муҳимдир. Ўзбекистонда диний таълим муассасалари ёшларни нафақат диний билимлар билан таъминлайди, балки уларнинг ахлоқий ва маънавий дунёқарабини

шакллантиради. Тошкент ислом институтида 2023 йилда 1200 дан ортиқ талаба таълим олди, уларнинг кўпчилиги маънавий-ахлоқий тарбия ва ижтимоий фаолиятда иштирок этди (Тошкент ислом институти, 2024).

Хулоса ва таклифлар

Дин Ўзбекистонда жамоавий онгни шакллантириш ва ижтимоий муносабатларни мувофиқлаштиришда муҳим рол ўйнайди. Онтологик жиҳатдан, дин инсон мавжудлигининг асосий саволлари – маънавий эркинлик, ахлоқий масъулият ва жамият билан муносабатга жавоб беради. Зардуштийлик, христианлик ва ислом каби динлар инсон онгининг индивидуал ва жамоавий жиҳатларини турлича талқин қилади, лекин уларнинг умумий мақсади – маънавий мукаммаллик ва ижтимоий тотувликка хизмат қилиш. Ўзбекистонда диний-маърифий фаолиятлар жамиятнинг ахлоқий асосларини мустаҳкамлаш, ёшларни маънавий тарбиялаш ва ижтимоий интеграцияни таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Диннинг Ўзбекистон жамиятига онтологик ва ижтимоий таъсирини чуқур ўрганиш учун илмий тадқиқот гуруҳларини ташкил қилиш лозим. Бу тадқиқотлар диний қадриятларнинг замонавий жамиятдаги ролини ва уларнинг ижтимоий интеграцияга таъсирини таҳлил қилиши керак. Жамиятда ахлоқий қадриятларни тарғиб қилиш учун диний-маърифий тадбирларни кенгайтириш, хусусан, ёшлар орасида маънавий тарбияга эътибор бериш зарур. Масалан, “Маърифат ва маданият” лойиҳасини кенгайтириш ва уни замонавий медиа платформалари билан интеграция қилиш.

Диний таълим муассасаларининг моддий ва илмий базасини мустаҳкамлаш, хорижий экспертларни жалб қилиб, замонавий диний таълим методларини жорий қилиш мақсадга мувофиқ. Масжидлар ва диний жамоатларни ижтимоий фаолият марказларига айлантириш, хайрия тадбирлари ва маънавий-маърифий лойиҳалар сонини кўпайтириш тавсия этилади.

Адабиётлар

1. Avesta in Russian Translations (1861–1996) / Compiled by I.V. Raka. St. Petersburg, 1997. 480 p.
2. Yakovenko, I.A. Main Approaches, Principles, and Methods of Studying Religious Consciousness // Society and Law. No. 5 (37). – Krasnodar: Krasnodar University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, 2011. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-podkhody-printsipy-i-metody-izucheniya-religioznogo-soznaniya>.
3. Philosophy of Religion. Textbook. (Part II). / Valiev, B. / Tashkent, MIAUz, 2024. P. 170.

4. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, 1992. URL: <https://constitution.uz/uz>.
5. Ўзбекистон мусулмонлари идораси, “Маърифат ва маданият” лойиҳаси, 2023. URL: <https://muslim.uz/uz/news/marifat-va-madaniyat-loyihasi>.
6. Тошкент ислом институти, 2024. URL: <https://tii.uz/uz>.
7. Ўзбекистон Республикаси Дин ишлари бўйича қўмита, 2022. URL: <https://din.uz/uz/statistics>.
8. Ўзбекистон Республикаси Ижтимоий фикр маркази, 2023. URL: <https://ijtimoiy-fikr.uz/uz/surveys/2023>.
9. Хазрати Имом масжиди, 2024. URL: <https://hazratimom.uz/uz>.
10. Qur'an, Surah Al-Baqarah, 2:177; Surah Al-Ma'idah, 5:48. URL: <https://quran.com/>.